

POLSKIE SYMBOLE NARODOWE

**INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ**

Wystawa przygotowana przez Biuro Edukacji Narodowej
Instytutu Pamięci Narodowej Delegatura w Bydgoszczy

Autorzy: dr Kamila Churska-Wołoszczak, Piotr Wiejak

Opracowanie graficzne: Piotr Wiejak

Korekta: Anna Świtalska-Jopek

Recenzja: dr hab. Tomasz Panfil, Krzysztof Męciński

Źródła ikonograficzne: Archiwum Instytutu Pamięci
Narodowej; *Biało-czerwona*, oprac. A. Znamierowski,
Warszawa 2018; *Biało-czerwona i hymn polski*, MSWiA 2018;
Biblioteka Narodowa; Burmistrz Nowego; Internetowy
System Aktów Prawnych: isap.sejm.gov.pl; Kancelaria
Prezydenta RP; Muzeum Wojska Polskiego; Muzeum
Narodowe w Krakowie; Narodowe Archiwum Cyfrowe;
A. Znamierowski, *Insygnia, symbole i herby polskie*,
Warszawa 2003.

Jan Matejko, *Kościuszko pod Racławicami*, 1888 (domena publiczna)

Symbolami narodowymi Rzeczypospolitej Polskiej są: godło – Orzeł Biały, barwy biało-czerwone oraz hymn – *Mazurek Dąbrowskiego*. Zapisy na temat symboli znajdują się w Konstytucji RP oraz Ustawie o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych.

Symbole narodowe podlegają ochronie prawnej, co oznacza, że obowiązkiem każdego Polaka, urzędów, instytucji i organizacji działających na terenie Polski jest otaczanie ich najwyższym szacunkiem i czcią.

Art. 28. Zasada Ochrony Symboli Narodowych

1. Godłem Rzeczypospolitej Polskiej jest wizerunek orła białego w koronie w czerwonym polu.
2. Barwami Rzeczypospolitej Polskiej są kolory biały i czerwony.
3. Hymnem Rzeczypospolitej Polskiej jest *Mazurek Dąbrowskiego*.
4. Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej Polskiej podlegają ochronie prawnej.
5. Szczegóły dotyczące godła, barw i hymnu określa ustawa.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej
z dnia 2 kwietnia 1997 r.

SYMBOLE NARODOWE

Mazurek Dąbrowskiego

Jeszcze Polska nie zginęła,
Kiedy my żyjemy.
Co nam obca przemoc wzięła,
Szablą odbierzemy.

Marsz, marsz Dąbrowski,
Z ziemi włoskiej do Polski.
Za twoim przewodem
Złączym się z narodem.

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

GODŁO

„Godłem Rzeczypospolitej Polskiej jest wizerunek orła białego ze złotą koroną na głowie zwróconej w prawo, z rozwiniętymi skrzydłami, z dziobem i szponami złotymi, umieszczony w czerwonym polu tarczy”. (*Ustawa o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych*).

Orzeł od tysiącleci uważany był za króla ptaków. Symbolizował władzę i potęgę. Dlatego też władcy Polski z dynastii Piastów umieszczali wizerunek orła na pieczęciach, tarczach, chorągwiach i monetach. Najstarszą zachowaną monetą z ukoronowanym orłem jest denar Bolesława Chrobrego, pierwszego króla Polski.

Orzeł w koronie w tarczy stał się oficjalnym herbem państwa polskiego w XIII w., za panowania króla Przemysła II.

Godło Rzeczypospolitej Polskiej

Godło czy herb?

Według heraldyków Orzeł Biały jest godłem herbowym, natomiast godło umieszczone w czerwonym polu to herb Rzeczypospolitej Polskiej. Zapis w obowiązującej ustawie jest zatem błędny i powinien brzmieć: Herbem Polski jest orzeł biały w polu czerwonym o uzbrojeniu (szpony i dziób) złotym oraz takiej koronie otwartej.

Po raz pierwszy błędny zapis nazywający herb godłem pojawił się w stalinowskiej konstytucji z 1952 r. i został powielony w ustawie zasadniczej z 1997 r. Błąd w oficjalnym nazewnictwie spowodował rozdźwięk z zasadami heraldyki, dlatego też do dziś wzbudza dyskusje oraz głosy postulujące naprawę tego stanu.

Denar Bolesława Chrobrego (A. Znamierowski, *Insygnia, symbole i herby polskie*, s. 111)

Rewers pieczęci majestatowej Przemysła II ukoronowanego w 1295 r. Gotycka tarcza z orłem w koronie otoczona jest łacińskim napisem, który w tłumaczeniu brzmi: *Sam Bóg przywrócił zwycięskie znaki Polaków* (A. Znamierowski, *Insygnia, symbole i herby polskie*, s. 111)

Szczerbiec – miecz koronacyjny królów polskich z widocznym herbem państwa polskiego (A. Znamierowski, *Insygnia, symbole i herby polskie*, s. 10)

OD ORŁA PIASTOWSKIEGO...

W ciągu wieków polski herb ulegał pewnym przeobrażeniom. Wynikało to ze zmian w kulturze i sztuce oraz wydarzeń politycznych.

Za panowania króla Zygmunta I Starego zaczęto wprowadzać herby wielopolowe. Po unii lubelskiej i powstaniu Rzeczypospolitej Obojga Narodów jako herb państwowy ustalili się herb czteropolowy, w którym umieszczano naprzemiennie polskiego Orła Białego i litewską Pogoń, czyli rycerza na koniu.

Herb Rzeczypospolitej Obojga Narodów z późniejszymi zmianami, takimi jak zastąpienie otwartej korony wieńczącej godło koroną zamkniętą (oznaczającą suwerenność) czy dodanie piątego pola – tarczy sercowej – z herbem osobistym aktualnie panującego króla, był oficjalnym symbolem Rzeczypospolitej do końca XVIII w.

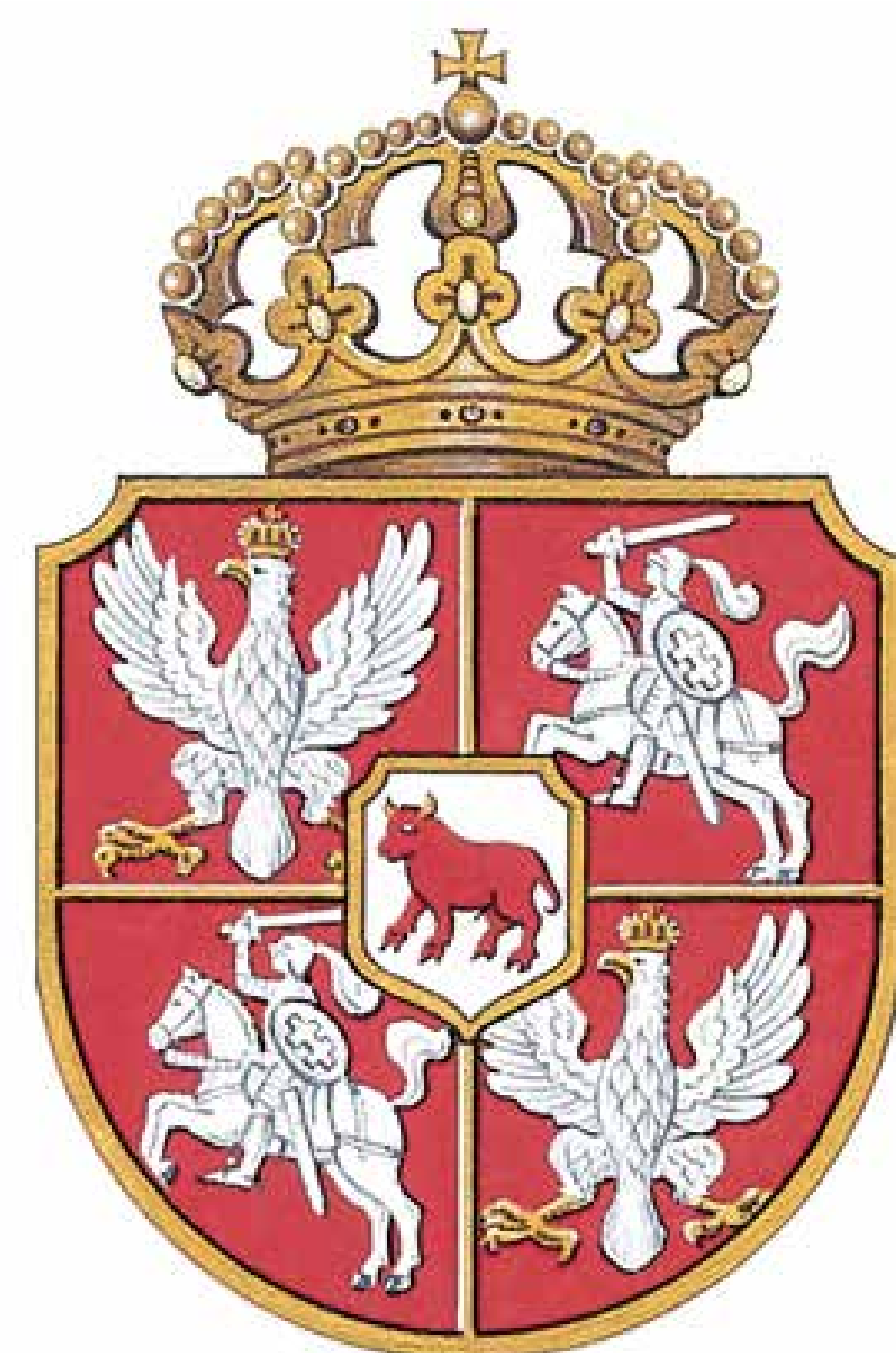
Orzeł z monogramem Zygmunta I Starego na piersi z Kaplicy Zygmuntowskiej na Wawelu (domena publiczna)

Od góry: orzeł piastowski – rewersy pieczęci majestatowych Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (A. Znamierowski, *Insygnia, symbole i herby polskie*, s. 113)

Herb Rzeczypospolitej Obojga Narodów (domena publiczna)

Herb Rzeczypospolitej Obojga Narodów z czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego (domena publiczna)

...DO HERBU RZECZYPOSPOLITEJ OBOJGA NARODÓW

Polichromia z oratorium św. Jakuba Apostoła Opactwa Cystersów w Łądzie nad Wartą, fragment, ok. 1370 (domena publiczna)

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Jan Rosen, Powstańcy z roku 1863, 1880 (Muzeum Narodowe w Krakowie)

SYMBOL ORŁA BIAŁEGO W CZASIE ZABORÓW

Od końca XVIII w., kiedy państwa zaborcze – Rosja, Prusy i Austria – doprowadziły do upadku Rzeczypospolitej, wizerunek orła wyobrażał ciągłość państwa polskiego. Pod jego symbolem Polacy stawali do walki z zaborcami w kolejnych powstaniach narodowych. Orła umieszczano na herbach z okresu powstania listopadowego (1830–1831) i styczniowego (1863–1864), biżuterii patriotycznej oraz pocztówkach.

Srebrna broszka z okresu powstania styczniowego (Muzeum Wojska Polskiego)

Odnaka pamiątkowa I Korpusu Polskiego (domena publiczna)

Orzeł na blachach kaszkieców i oficerskich ryngrafach stał się elementem umundurowania wojskowego jeszcze w XVIII w., kiedy kształtował się polski mundur narodowy. Jako symbol Wojska Polskiego był używany w czasach Księstwa Warszawskiego. Kontynuując tę tradycję, pod symbolem Orła o niepodległość Polski w czasie I wojny światowej walczyły Legiony Polskie, Błękitna Armia czy Korpusy Polskie w Rosji.

Krzyż Srebrny (V klasy) Orderu Virtuti Militari. Order ustanowił Stanisław August Poniatowski w 1792 r. po bitwie pod Zieleńcami. W 1919 r. nadano mu nazwę Orderu Wojskowego Virtuti Militari. Do dnia dzisiejszego jest to najwyższe polskie odznaczenie wojskowe (domena publiczna)

Od góry: herb Rzeczypospolitej z okresu powstania listopadowego [na monecie dwuzłotowej] oraz styczniowego [na pieczęci Rządu Narodowego] (A. Znamierowski, *Insignia, symbole i herby polskie*, s. 127)

Orzeł Legionów Polskich (domena publiczna)

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

GODŁO W WIEKU XX

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. ustawą z 1 sierpnia 1919 r. oficjalnym herbem Rzeczypospolitej Polskiej stał się Orzeł Biały w koronie w czerwonym polu. Przypominał on kształtem polskiego Orła Białego z okresu panowania ostatniego króla Polski, Stanisława Augusta Poniatowskiego – było to nawiązanie do tradycji przedrozbiorowej i wskazanie tym samym na ciągłość państwa polskiego. Orzeł został umieszczony w tarczy francuskiej nowożytnej (prostokątnej, na dole zakończonej jęczyzkiem).

Wzór pieczęci Rzeczypospolitej wprowadzono ustawą z dnia 1 sierpnia 1919 r. (Internetowy System Aktów Prawnych: isap.sejm.gov.pl)

W 1927 r. podjęto decyzję o zmianie wzoru herbu Rzeczypospolitej. Nowy projekt nawiązywał bezpośrednio do Orła Białego z czasów Stefana Batorego.

Herb Rzeczypospolitej Polskiej wprowadzono na mocy rozporządzenia z dnia 13 grudnia 1927 r. (Internetowy System Aktów Prawnych: isap.sejm.gov.pl)

Po zakończeniu II wojny światowej władze komunistyczne zależne od sowieckiej Rosji pozbawiły polskiego orła jego wielowiekowego atrybutu – korony. Dla większości Polaków akt ten symbolizował zniewolenie narodu.

Herb PRL wprowadzono dekretem z dnia 7 grudnia 1955 r. (Internetowy System Aktów Prawnych: isap.sejm.gov.pl)

Jednocześnie Rząd RP na Uchodźstwie – prawowity rząd, będący kontynuacją władz II Rzeczypospolitej, urzędujący w latach 1940–1990 w Londynie, używał herbu z 1927 r. (w 1956 r. wprowadzono zmianę – zamknięto koronę i zwieńczono ją krzyżem).

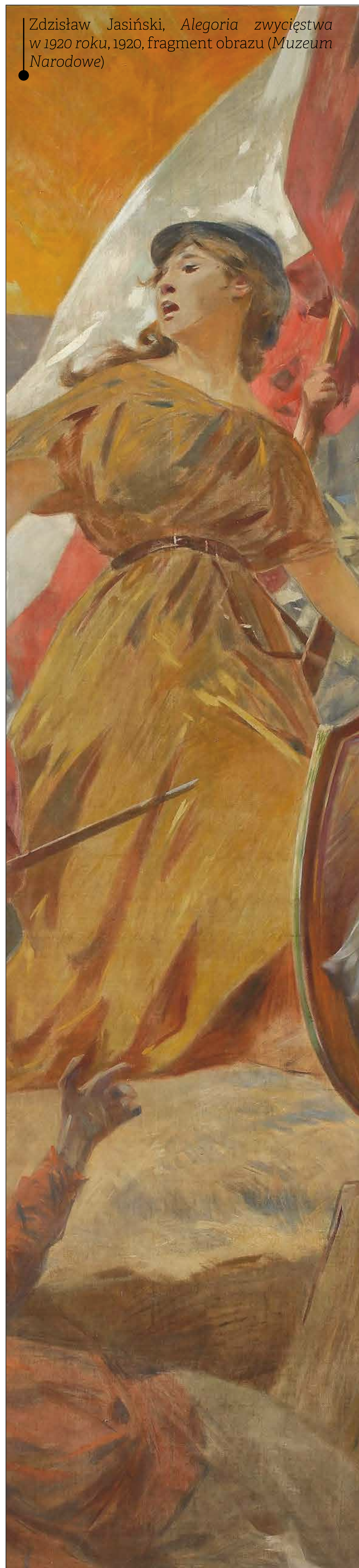
Herb Rzeczypospolitej Polskiej wprowadzono dekretem Prezydenta RP na Uchodźstwie z dnia 11 listopada 1956 r. (Internetowy System Aktów Prawnych: isap.sejm.gov.pl)

Dopiero po przemianach politycznych w 1989 r. Orłu Białemu przywrócono jego złotą koronę. Nowy herb, obowiązujący do dnia dzisiejszego, wprowadzono na mocy ustawy z 9 lutego 1990 r., wykorzystując nieznacznie zmieniony projekt z 1927 r. (m.in. zlikwidowano złotą bordiurę tarczy).

Herb Rzeczypospolitej Polskiej wprowadzono na mocy ustawy z dnia 9 lutego 1990 r. (Internetowy System Aktów Prawnych: isap.sejm.gov.pl)

Zdzisław Jasiński, Alegoria zwycięstwa w 1920 roku, 1920, fragment obrazu (Muzeum Narodowe)

Jan Matejko, *Konstytucja 3 Maja 1791 roku*, 1891 (domena publiczna)

BIEL I CZERWIENŃ BARWY NARODOWE

Barwami Rzeczypospolitej Polskiej są: biel i czerwień.

Wywodzą się one z barw herbu Królestwa Polskiego: biel to barwa godła, czyli Orła Białego, czerwień to barwa pola tarczy. Barwy narodowe mają więc pochodzenie heraldyczne.

Biel i czerwień stosowano od wczesnego średniowiecza na chorągwiach królewskich i państwowych. Wszystkie chorągwie były sporządzane według dwóch reguł – umieszczano na nich herb państwowy oraz używano wspomnianych barw.

Warto podkreślić, że czerwień od najdawniejszych czasów była zarezerwowana dla władców, rycerzy i magnaterii – karmazynowe szaty jako synonim władzy, bogactwa i dostojęstwa mogli nosić tylko ludzie uprzywilejowani. Biel była z kolei wykorzystywana w formie rozet na kapeluszach Wojska Polskiego w trakcie panowania Augusta II Mocnego. Kokardy (rozety) biało-czerwone pojawiły się za czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego, ostatniego króla Polski.

Chorąży z chorągwią króla Zygmunta III Wazy, fragment tzw. rolki sztokholmskiej, XVII w. (domena publiczna)

BARWY

BIAŁO-CZERWONE NA PRZESTRZENI WIEKÓW

Artur Grottger, *Pożegnanie powstańca*, 1866,
fragment obrazu (domena publiczna)

Oficjalnie biel i czerwień zostały uznane za polskie barwy narodowe w czasie powstania listopadowego. Uchwałę w tej sprawie, na wniosek pośła Walentego Zwierkowskiego, podjął 7 lutego 1831 r. Sejm Królestwa Polskiego. Zapisano w niej: „Kokardę Narodową stanowić będą kolory herbu Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego, to jest kolor biały z czerwonym”. Co istotne, uchwała ta odnosiła się nie do barw flagi, ale kokardy wojskowej, która określała przynależność państwową żołnierzy.

Odtąd barwy te towarzyszyły Polakom w walkach o niepodległość – uczestnicy kolejnych powstań narodowych oraz patriotycznych manifestacji nosili biało-czerwone kokardy, wstążki i opaski.

1 sierpnia 1919 r., już po odzyskaniu niepodległości, Sejm Ustawodawczy RP utrzymał postanowienia z okresu powstania listopadowego i uchwalił ustawę o godłach i barwach narodowych, na mocy której biel i czerwień uznano za barwy Rzeczypospolitej Polskiej. Postanowiono wówczas, że flaga będzie składać się z dwóch podłużnych, równoległych pasów – biel u góry, czerwień na dole, w proporcjach 5:8. Postanowienia te obowiązują do dnia dzisiejszego.

Czerwień flagi miała najpierw odcień karmazynowy, w 1927 r. zmieniony na jasnoczerwony (cynober). Obecnie obowiązuje odcień nieco ciemniejszy niż cynober.

Dzień Flagi Rzeczypospolitej Polskiej to święto narodowe obchodzone 2 maja.

Pocztówka patriotyczna z Orłem Białym, 1917 (Biblioteka Narodowa)

Wkroczenie Wojska Polskiego do Nowego, 25 stycznia 1920 r. (Burmistrz Nowego)

Manifestacja uliczna w Gdańsku, 1 maja 1982 r. (Archiwum IPN Oddział w Gdańsku)

Stanisław Samostrzelnik, *Św. Stanisław, biskup krakowski*, miniatura, ok. 1530 (domena publiczna)

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Samoloty PWS-A podczas defilady trzeciomajowej w Krakowie, 1932 r. (NAC)

FLAGA, SZACHOWNICA LOTNICZA, KOKARDA...

Istnieje wiele form eksponowania barw narodowych – flaga, szachownica lotnicza, proporzec prezydenta RP, bandera, kokardy, wstążki.

Flaga jest eksponowana w trakcie uroczystości państwowych i szkolnych oraz z okazji świąt narodowych, a także wywieszana na budynkach mieszczących urzędy.

Barwami narodowymi oznacza się polskie samoloty wojskowe, malując na nich biało-czerwoną szachownicę. Po raz pierwszy symbol ten został zastosowany na samolocie jako godło osobiste pilota por. Stefana Steca. W listopadzie 1918 r. przyleciał on z meldunkiem z oblężonego Lwowa do Warszawy.

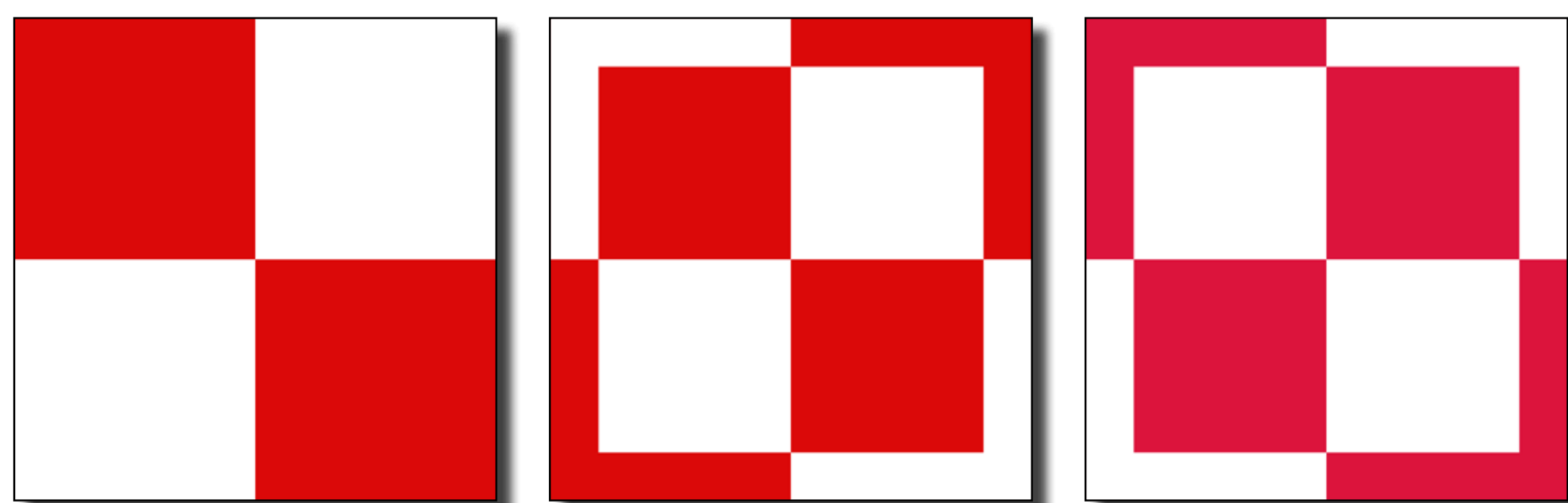
Inną formą eksponowania barw narodowych są kokardy i wstążki. W kwestii układu barw w kokardzie narodowej istnieją rozbieżności pomiędzy przepisami prawa a zasadami heraldyki. Według zarządzenia Ministra Obrony Narodowej z 2014 r. kokarda składa się z dwóch okręgów: białego centralnego oraz okalającego go czerwonego. Według heraldyków i źródeł ikonograficznych z okresu zaborów układ jest odwrotny.

Flaga Polski musi mieć zachowane proporcje 5:8

Proporzec Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej

Szachownice lotnicze stosowane kolejno w latach: 1918–1919, 1919–1993, od 1993 r. (A. Znamierowski, *Insignia, symbole i herby polskie*, s. 163)

Rozmieszczenie barw pól szachownicy używanej od 1993 r. pozostaje w sprzeczności z tradycją – początkowo ułożenie pól na szachownicy odzwierciedlało kolory tarcz herbu Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Bandera cywilna i państwowa Polski używana jest przez przedstawicielstwa dyplomatyczne, lotniska cywilne, kapitanaty portów oraz na statkach morskich

Bandera wojenna Rzeczypospolitej Polskiej

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

HYMN

Mazurek Dąbrowskiego

Jeszcze Polska nie zginęła,
Kiedy my żyjemy.
Co nam obca przemoc wzięła,
Szablą odbierzemy.

Marsz, marsz Dąbrowski,
Z ziemi włoskiej do Polski.
Za twoim przewodem
Złączym się z narodem.

Przejdziem Wisłę, przejdziem Wartę,
Będziem Polakami.
Dał nam przykład Bonaparte,
Jak zwyciężać mamy.

Marsz, marsz...

Jak Czarniecki do Poznania
Po szwedzkim zaborze,
Dla ojczyzny ratowania
Wrócim się przez morze.

Marsz, marsz...

Już tam ojciec do swej Basi
Mówi zaptakany
Słuchaj jeno, pono nasi
Biją w tarabany.

Marsz, marsz...

Rękopis Józefa Wybickiego zawiera sześć zwrotek, tymczasem zgodnie z Zarządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 1926 r. na hymn składają się tylko cztery (1, 2, 3 i 5). Pozostałe (4, 6) brzmią następująco:

Niemiec, Moskal nie osiedzie,
gdy jawnszy pałasza,
hasłem wszystkich zgoda będzie
i ojczyzna nasza.

Marsz, marsz...

Na to wszystkich jedne głosy:
„Dosyć tej niewoli
mamy Racławickie Kosy,
Kościuszkę, Bóg pozwoli

Hymn to uroczysta, podniosła pieśń patriotyczna, ważna dla każdego narodu.

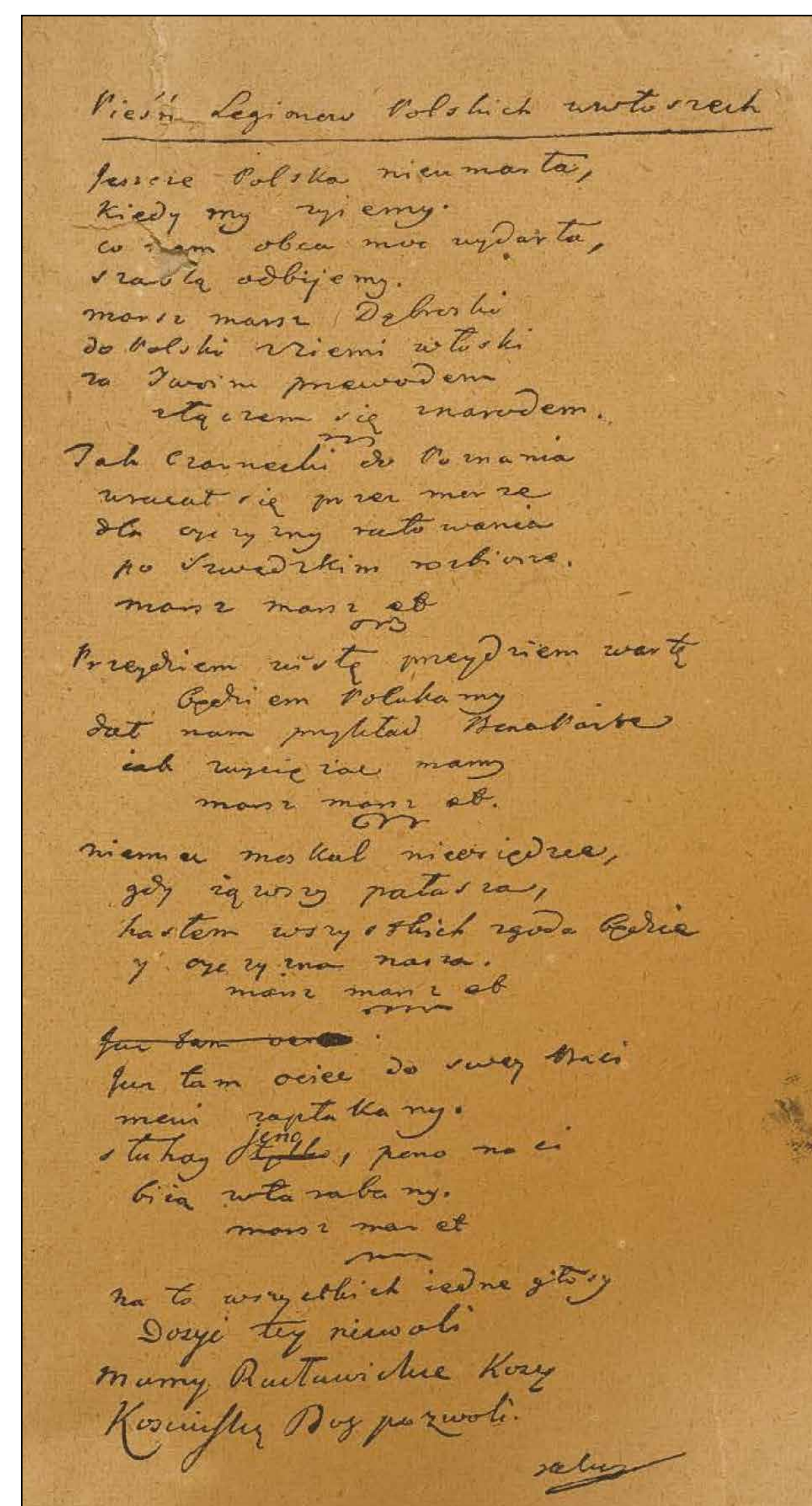
Hymn narodowy Polski nosi tytuł *Mazurek Dąbrowskiego*. Został napisany przez Józefa Wybickiego w 1797 r. we włoskiej miejscowości Reggio nell'Emilia niedaleko Bolonii. Właśnie tam z inicjatywy gen. Jana Henryka Dąbrowskiego tworzone Legiony, mające u boku Napoleona walczyć o wolność Polski. Nadzieję na odzyskanie niepodległości wyrażały pierwsze słowa hymnu: „Jeszcze Polska nie zginęła, kiedy my żyjemy...”.

Pieśń na melodię mazurka za pośrednictwem emisariuszy trafiła do pozostającej pod zaborami Polski – śpiewano ją w trakcie kampanii napoleońskiej oraz powstań listopadowego i styczniowego.

Portret Józefa Wybickiego (domena publiczna) oraz manuskrypt słów Pieśni Legionów Polskich we Włoszech (domena publiczna)

Istnieją rozbieżności w sprawie autorstwa melodii polskiego hymnu – część historyków uznaje, że skomponował ją Michał Kleofas Ogiński, natomiast inni, że jest to popularna ludowa melodia, której twórca pozostaje nieznany.

Charles Michel Guilbert d'Anelle, Varsovie. Épisode en 1831 („Umierający żołnierz wolności”), 1849 (domena publiczna)

HYMN I PIEŚNI NARODOWE

Pieśnią niezwykle ważną dla narodu polskiego była przez wieki *Bogurodzica*, którą rycerze śpiewali m.in. podczas bitwy pod Grunwaldem w 1410 r.

Po odzyskaniu niepodległości, kiedy dyskutowano nad wyborem hymnu narodowego, rozważano kilka pieśni. Do tej roli pretendowała m.in. pieśń *Boże, coś Polskę*, napisana w 1816 r. na cześć rosyjskiego cara Aleksandra I. Polacy dodali do niej nowe zwrotki i zmienili słowa refrenu: „Naszego króla zachowaj nam, Panie!” na: „Ojczyzny wolność racz nam zwrócić, Panie”. W zmienionej wersji pieśń została zakazana przez Rosjan i była śpiewana m.in. przez powstańców styczniowych. Na początku XX w. Maria Konopnicka napisała *Rotę*. Pieśń, do której muzykę skomponował Feliks Nowowiejski, bardzo szybko stała się jedną z najpopularniejszych pieśni narodowych. Po odzyskaniu niepodległości jako hymn narodowy rozważano również: *Warszawiankę*, *Chorał (Z dymem pożarów...)* czy *My, Pierwsza Brygada...* Najważniejszą dla Polaków okazała się jednak *Pieśń Legionów Polskich we Włoszech*, znana dzisiaj jako *Mazurek Dąbrowskiego*.

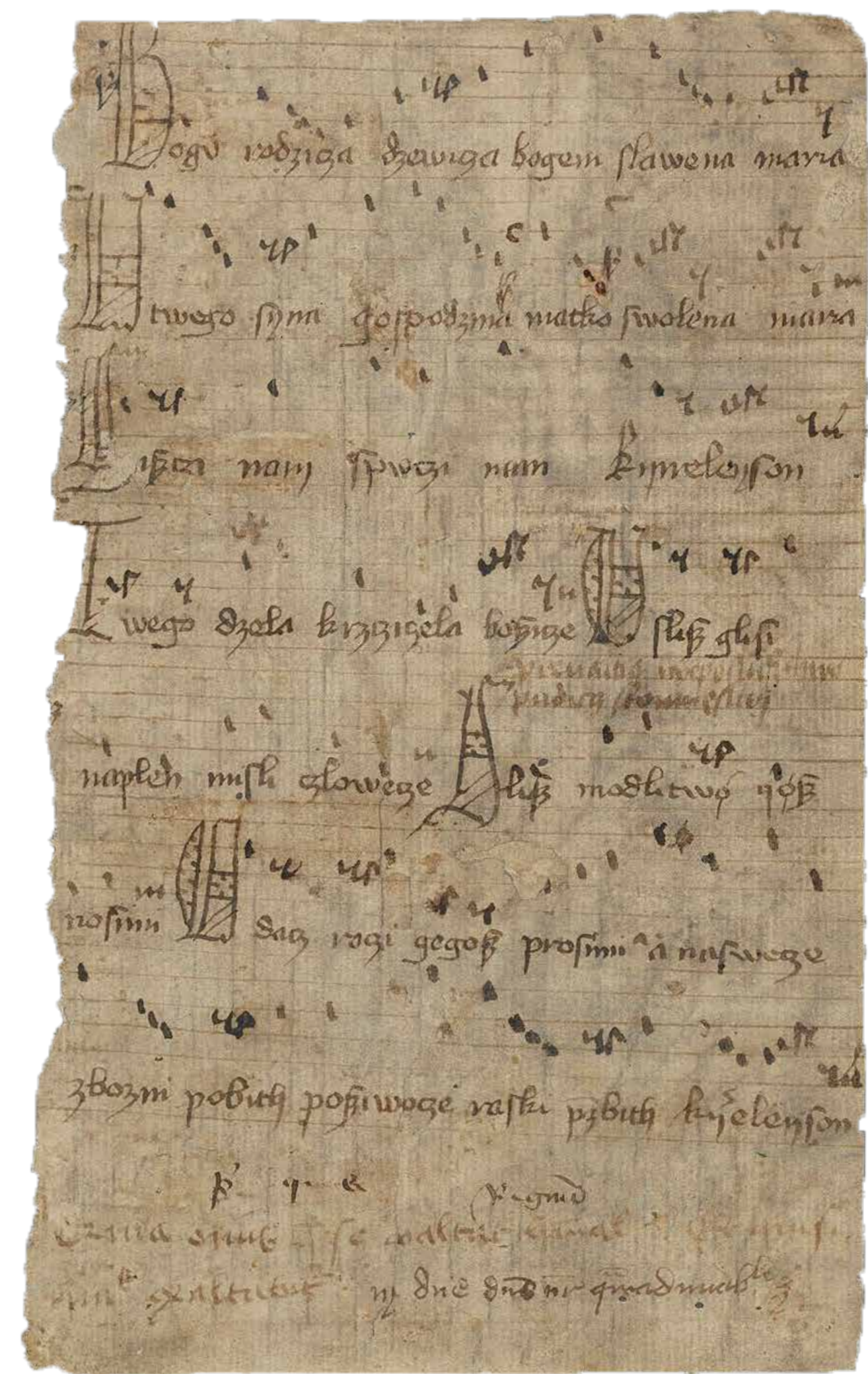
Mazurek Dąbrowskiego za hymn narodowy został oficjalnie uznany w lutym 1927 r. i pozostał nim do dnia dzisiejszego.

Mecz piłki nożnej Polska – Jugosławia na Stadionie Wojska Polskiego im. marszałka Józefa Piłsudskiego w Warszawie, 1938 r. (NAC)

Obchody Narodowego Święta 3 Maja, podniesienie flagi państwowej na maszcie i odśpiewanie Hymnu RP (Grzegorz Jakubowski, Kancelaria Prezydenta RP)

Manuskrypt z tekstem *Bogurodzicy* (domena publiczna)

Hymn państwowy i pieśni narodowe z zapisem nutowym. Dar Towarzystwa Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych (Biblioteka Narodowa)

Śpiewniczek pieśni patriotycznej, wydawnictwo podziemne, 1981 (Archiwum IPN)

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

SZANUJ SYMBOLE NARODOWE

Do Hymnu!

Podczas wykonywania lub odtwarzania hymnu państwowego obowiązuje zachowanie odpowiedniej postawy oraz powagi i spokoju.

Osoby obecne podczas publicznego wykonywania lub odtwarzania hymnu stoją w postawie wyrażającej szacunek (na baczność).

Mężczyźni w ubraniach cywilnych zdejmują nakrycia głowy.

Osoby w umundurowaniu obejmującym nakrycie głowy, niebędące w zorganizowanej grupie, oddają honory przez salutowanie.

Poczty sztandarowe podczas wykonywania lub odtwarzania hymnu oddają honory przez pochylenie sztandaru.

Zasady eksponowania barw narodowych:

Flaga musi być czysta i mieć czytelne barwy.

Na terenie RP flaga państwowa Rzeczypospolitej Polskiej ma zawsze pierwszeństwo przed wszystkimi innymi flagami.

Flaga nigdy nie może dotknąć podłogi, ziemi, bruku lub wody.

Flaga nie może służyć jako nakrycie stołu lub opakowanie.

Na fladze nie wolno umieszczać żadnych napisów i rysunków.

Opracowano na podstawie: *Biało-czerwona*, oprac. A. Znamierowski, Warszawa 2018 oraz *Biało-czerwona i hymn polski*, MSWiA 2018.

© Jakub Szymczuk / KPRP

Święto Niepodległości 11 listopada, uroczysta odprawa wart przy Grobie Nieznanego Żołnierza, podniesienie flagi państwowej na maszt i odśpiewanie Hymnu RP (Jakub Szymczuk, Kancelaria Prezydenta RP)

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ